

RECENZIJOS

RECENZIJOS

Pietro U. Dini, **ALILETOESCVR: linguistica baltica delle origini. Teorie e contesti linguistici nel Cinquecento**, [Livorno]: Books & Company, 2010, 844 p.

Pietras U. Dinis, be abejo, yra vienas žymiausių mūsų dienų tyrinėtojų, nusipelnęs vardo *baltistas* pačia plačiausia prasme. Recenzuojamas veikalas – visapusiškas ir skrupulingas vienos istorinės temos nagrinėjimas patyrusio kalbininko požiūriu. Bene svarbiausias šios knygos pasiekimas – į tarptautinės lingvistinės istoriografijos plotmę pagaliau yra įvesta baltų kalbotyros istoriografija, ganėtinai užpildant jos ikimokslinį laikotarpį. O prisimindami vien lietuvių istoriografiją, kurioje ši tema nėra nauja¹, pamatysime, kad ir joje ikimokslinis laikotarpis niekad nebuvo nagrinėjamas tokiu plačiu mastu, panaudojant ir palyginant tiek daug šaltinių iš įvairiausių Europos kraštų.

Ankstesni lietuvių autorių tyrinėjimai, kuriuose gvildenami vėlyvais viduramžiais gyvavę požiūriai į lietuvių kalbą ir jos ryšius, daugiausiai orientuojami į lietuvių etnoso kilmės traktuotes. P. Di-

nio knygos išskirtinis bruožas – ieškojimas tilto tarp paleokomparatyvizmo ir mokslinės lyginamosios baltų kalbotyros pradžios.

Pratarmėje (p. 21–26), aptardamas savo veikalo pobūdį, autorius paaiškina XVI a. – „tautinės filologijos herojinės epochos“ pasirinkimą šio laikotarpio svarba ir „nuostabumu“ (*saeculum mirabile*) būtent baltų filologijai (p. 22).

Įvade (p. 27–48) pateikiama paleokomparatyvizmo istorijos periodizacija nuo pirmųjų susidūrimų su baltais XIII a. iki XVI a. (P. Dinio tyrinėjimo objektas) ir toliau iki komparatyvizmo išvakarių bei pirmųjų baltų kalbų gramatikų pasirodymo XVII ir XVIII a. (p. 30–31). Paaiškindamas metodą, P. Dinis kelia mintį, kad įvairių požiūrių į baltų kalbas kūrėjai priklausė nuo savo žinių, be kurių ir pats jų požiūris nesuprantamas, o todėl ir kalbinės istoriografijos dėstymas yra susijęs su kalbotyros dalykais (p. 33)². Įvadas baigiamas išvardijant šaltinius, rodančius viduramžių autorių bandymus klasifikuoti Europos tautas bei jų kalbas iki pat Martyno Bielskio, kuris buvo, matyt,

² Jei autoriaus *theory & data-oriented* reiškia, kad kalbotyros istoriografija turi užsiimti ne istorikas ir net ne šiaip kalbininkas, bet kalbos istorijos specialistas, tokiam teiginiui neturėtume prieštarauti.

¹ *Aliletoescvr*, be abejo, vainikuoja ir ankstesnes paties P. Dinio publikacijas šia tema, pvz., nuo Dini 1991 iki Dini 2003.

pirmasis, įtraukęs lietuvių ir latvių kalbas į „Babelio bokštą“ 1564 m. (p. 43–44).

Pagrindiniai knygos skyriai (p. 50–696) nagrinėja skirtingų autorių požiūrius į baltų kalbų kilmę, požiūrius, kuriuos P. Dinis tradiciškai vadina teorijomis ir grupuoja pradėdamas nuo „slaviškos“ ir baigdamas „hebrajiška“. Įdomu, kad svarstydamas teorijas, kurių dėstymo tvarka, kaip matysime, yra susijusi ne su chronologija, bet greičiau su paties autoriaus aksiologiniais vertinimais, P. Dinis iškelia į skyriaus pavadinimą tik slavišką, „ketveriopos kilmės“, „lotynintojų“, ilyrišką bei hebrajišką teorijas. Pastarąją, ko gero, dėl jos izoliuoto ir kuriozinio pobūdžio (plg. diskusijas dėl parašymo lie. *jeru* „geriu“ ryšio su Jeruzale), o kitas – dėl jų rimtumo. Lietuvių kalbos pirminė lotyniška, prūsų – graikiška kilmės teorijos svarstomos mitams bei šalių aprašymams skirtuose skyriuose. Tai šiek tiek ardo dėstymo nuoseklumą. Kiekvienas skyrius baigiamas priedais, kuriuose pateikiama ištraukų iš originalių tekstų, šaltinių palyginimo lentelių.

Tyrinėjimas baigiamas plačiu Epilogu (p. 697–743), kuriame parodoma baltų kalbų pažinimo Europoje dinamika (čia ypač praverčia autoriaus pateiktos gretinamosios lentelės), apibendrinami kalbos kilmės aiškinimų (pvz., elementų įvairovė, kalbų gadinimu, maišymu, kontaktais) ir etnonimų aiškinimų bruožai.

Aliletoescor gale pateiktas išpūdingas viduramžių šaltinių sąrašas, nurodantis leidimus ir bibliotekas (p. 745–804) bei plati bibliografija (p. 805–844). Šios didžiulės knygos rėmai, matyt, neleido au-

toriui pridėti ir vardų rodyklių, kurios labai padėtų skaitytojams joje orientuotis.

Suprantama, kad tokios apimties veikalas yra išimtis tarp šiai temai skirtų istoriografinių tyrinėjimų, kurių yra nemaža ir kurie nenustoja aktualumo ir po šiai dienai³. Tad galima teigti, jog P. Dinio veikalas pasirodė „pačiu laiku“: po jo mažai kas ryšis vėl gvildinti tuos pačius klausimus artimoje ateityje, nebent pats autorius ras dar nesuminėtų šaltinių ir praplės chronologinį nagrinėjimą iki pat mokslinio komparatyvizmo laikų.

P. Dinio išskirtinis dėmesys „slaviškai teorijai“ (kaip minėta, ji dėstoma pirmoji) negali būti paaiškintas jos atsiradimo chronologija. Juk pradžia jai davė Enėjas Silvijus Pikolominis tik tuo, kad teigė, jog „genties kalba yra slaviška“ (p. 55 t., 124), „padalyta į daugelį atmainų (*secta*)“; t.y. tarmių (p. 60). Iš to jokių būdu negalima daryti išvados, neva baltų kalbos arba bent lietuvių kalba priskiriama prie slavų kalbų, nes toks priskyrimas reikalaujant žinių apie baltų kalbas, bet Pikolominis, be abejo, iš viso apie jas ničnieko nežinojo. Jo pasakymą reikėtų suprasti tik

³ Lietuviams, be abejo, labiausiai yra žinomi darbai, susiję su savo „romėniška“ kilme. Čia galime išvardyti dešimtis publikacijų, kurių daugelis vienaip ar kitaip minimos ir recenzuojamojoje knygoje. Iš svarbesnių plg.: Būga 1909; Avižonis 1939; Jurginis 1971; Ročka 1988; Raila 1997; Jučas 2000; Gudmantas 2004; iš nepaminėtų – Beresnevičius 2003, 2006. Iš užsienio publikacijų taip pat plg. Jakubowski 1912; Suchocki 1987 ir kt.

ta prasme, kad LDK teritorijoje kalbama įvairiomis slavų kalbomis, o juk taip iš tikrųjų ir buvo. „Lietuvos gentis“ yra toje teritorijoje, vadinasi, ji irgi kalbanti slaviškai. Todėl iš viso nematau čia net ir užuominos į kokią nors „slavišką teoriją“. Be to, Pikolominio reliacijos negalėtume laikyti ankstyviausia net ir chronologiškai. Šie pasakymai yra jo veikale „Apie Europą“, išleistame 1458 m., t. y. formaliai turbūt anksčiau nei Dluogošas savo kronikose (pradėtose 1455 m.) galėjo priėti prie lotyniškos lietuvių ir žemaičių kilmės aprašydamas 1386–1387 m. vykusią Lietuvos evangelizaciją (p. 153–154). Tačiau juk Pikolominis vadina lietuvių kalbą slaviška be jokios argumentacijos, tuo tarpu Dluogošas užsimena apie lietuvių ir lotynų kalbų panašumą. O svarbiausia, ar ne Petras Dusburgietis dar XIII a. išveda prūsų *Romovę* (Romuvą) iš lotynų *Romos*? Todėl reikia ypač stiprios argumentacijos teikiant chronologinę pirmenybę „iš lubų“ paimtai Pikolominio nuomonei. Nuomones dėl to, kad „lotyniška teorija“ esanti ankstesnės kilmės nei Pikolominio, išvardija ir pats P. Dinis (p. 147–148).

Kadangi „slaviškoji teorija“ negalėtų būti seniausia, kyla klausimas, ar P. Dinis tik nebus skyręs jai pirmenybę vien dėl noro atkreipti į ją didesnę dėmesį ir sulaužyti nusistovėjusią tradiciją? Atsakymo reikia ieškoti „ilyriškoje teorijoje“, nuosekliai įdėtoje grandinės pabaigoje – po nustumtos į antrąją vietą „lotyniškos“ ir pažangios „ketveriopos kalbos“.

Mat „ilyriška teorija“ jungia slavų ir baltų kalbas į vieną grupę, tačiau tai

nebeturi nieko bendro su Pikolominio užuomina, bet klasifikuoja jau po (ir galbūt iš dalies dėl) Pikolominio praplėstas tų kalbų žinias – ypač po Mechoviečio „ketveriopos kalbos teorijos“, teisingai suskirsčiusios „lietuviškas“ (baltų)⁴ kalbas į jotvingių, lietuvių / žemaičių, prūsų ir latvių (p. 239). Nors tikras skirtumas tarp slavų ir baltų kalbų „ilyriškos teorijos“ autoriams dar negalėjo būti aiškus, į ją labai rezervuotai galėtume žiūrėti kaip į tam tikrą baltų ir slavų kalbinio bendrumo koncepcijos pirmtakę.

Vis dėlto „slaviška teorija“, skirtingai nuo „lotyniškos“, stokoja būtent kalbinės argumentacijos, todėl nesinorėtų teikti jai pirmenybės prieš „lotynišką“. Be to, dar iki Mechoviečio Dluogošui buvo žinoma, kad prūsų, jotvingių ir lietuvių kalbos yra skirtingos, tačiau artimos (p. 153, 161), o užsimindamas apie galimą lietuvių kilmę iš romėnų, jis argumentuoja ją būtent lingvistiniu lietuvių ir lotynų kalbų panašumu (plg. p. 149, 154). Dar toliau nueina „lotynintojas“ Mykolas Lietuvis, kuris su savo leksiniais palyginimais visai tiktų į dabartinio universiteto pirmakursius!

Dėl „lotyniškos teorijos“ negaliu nepareikšti nusistebėjimo, kad net ir P. Dinis nemini etimologinių galingosios pa-

---

⁴ Vartoti terminą *linguagium lithuanicum* baltų kalboms anuomet nebuvo nė kiek prasčiau nei XX a. pradžioje Nesselmanno 1845 m. pasiūlyto termino nežinojusiems Lietuvos patriotams vadinti visus baltus lietuviais pagal slavišką tradiciją, o Latvijos patriotams vadinti juos latviais pagal vokišką tradiciją, plg. Pal maitis 2011.

lemoniados ištakų. Iš kurgi iš tikrųjų atsirado garsusis Palemonas? Labai keista, kad būtent kalbininkams privaloma užduotis jų yra ignoruojama, jau neminint istorikų, etnologų ir religijotyrininkų iki pat Gintaro Beresnevičiaus. Mat čia prieinama prie tam tikro kultūrinio tabu, susijusio su garbingo identiteto paieškomis lietuvių tautinėje savimonėje. Palemonas iš pradžių Lietuvos bajorams ginčiuose su lenkais, o vėliau ir visai tautai buvo tokia pat atrama savo vertės suvokimui, kaip jį vėliau pakeitęs tikėjimas, jog lietuvių kalba – pati seniausia pasaulyje. Deja, jokios paslapties nėra, o Palemono etimologiją atskleidė Kazimieras Būga (1909, 406) ir pakartojo Juozas Jurginis (1971, 126). Legenda yra susijusi su Palemono kalnu prie Seredžiaus, kurį patys serediškiai dar Būgos laikais vadino *Palemūnės /Panemūnės* kalnu.

Pietras U. Dinis užsibrėžė grandiozinę tikslą ir jį pasiekė. Pasirinktoje milžiniškoje erdvėje neįmanoma suminėti visko, todėl ir recenziją geriau užbaigti keliais pastebėjimais. Juk galima tęsti ir apie „lotyniškos teorijos“ variantus, apie plačiai aptartas Livonijos tautų bei kalbų klasifikacijas, apie požiūrius į prūsų kalbą bei jos graikišką kilmę ir dar daug apie ką – palieku tai kitiems recenzentams. Nėra abejonių, kad knyga dar ne kartą bus recenzuojama įvairiomis kalbomis, bet Lietuvos visuomenės pareiga – išleisti šį fundamentalų veikalą lietuviškai.

LITERATŪRA

Avižonis Konstantinas 1939, Lietuvių kilimo iš romėnų teorija XV ir XVI a.,

Praeitis 3 (atspaudas), 1–30; perspausdinta: Id., *Rinktiniai raštai* 3, Roma: Katalikų mokslo akademija, 1982; taip pat: *Praeitis* 2, Vilnius: Lietuvos istorijos draugija, 1992, 49–72.

Beresnevičius Gintaras 2003, *Palemono mazgas: Palemono legendos periferinis turinys: religinė istorinė studija*, Vilnius: Sapnų sala.

Beresnevičius Gintaras 2006, Palemonidai. Lietuvių nacionalinis identitetas ir Palemono „romėniškųjų“ legendų įtaka jo formavimuisi nuo XVI a., *Literatūra* 48, 119–128.

Būga Kazimieras 1909, Waidelotte, *Lietuvių tauta* 2(3), 403–407, plg. Id., *Rinktiniai raštai* 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, 183–189.

Dini Pietro U. 1996, Lituano e latino nel Rinascimento. Sull'importanza del momento linguistico nel mito dell'origine romana dei Lituani, in Mirco Tavoni (red.), *Italia ed Europa nella linguistica del Rinascimento: confronti e relazioni. Atti del Convegno Internazionale, Ferrara, 20–24 marzo 1991*, Modena: F. C. Panini, 363–375.

Dini Pietro U. 2003, Dar kartą apie lietuvių romėniškosios kilmės teoriją: lingvistinė valakiškojo varianto samprata, *Archivum Lithuanicum* 5, 195–206.

Gudmantas Kęstutis 2004, Vėlyvųjų Lietuvos metraščių veikėjai ir jų prototipai: „romėnai“, *Senoji Lietuvos literatūra* 18, 113–138.

Jakubowski Jan 1912, *Studia nad stosunkami narodowościowemi na Litwie przed Unią Lubelską* (Prace Towarzystwa Naukowego Warszawskiego), Warszawa.

Jučas Mečislovas 2000, Legenda apie lietuvių kilmę iš romėnų, in *Lietuvos ir Lenkijos unija*, Vilnius: Aidai, 222–241.

Jurginis Juozas 1971, *Legendos apie lietuvių kilmę*, Vilnius: Vaga.

Palmaitis Letas 2011, „Ziemie pruskie“ w toposach, *Masovia 14* (Giżycko: Archiwum Mazurskie) (spausdinama).

Raila Eligijus 1997, Palemono legenda: istoriografinės teksto ištakos, *Lietuvos istorijos studijos* 4, 130–134.

Ročka Marcelinas 1988, *Mykolas Lietuvis*, Vilnius: Mokslas.

Suchocki Jerzy 1987, Geneza litewskiej legendy etnogenetycznej: aspekty polityczne i narodowe, *Zapiski Historyczne* 52(1), 27–67.

Mykolas L. PALMAITIS

Donelaičio g. 70–7

LT-44248 Kaunas

Lithuania

[letasp@gmail.com]

Aina Mārīte Urdze, **Ideophone in Europa. Die Grammatik der lettischen Geräuschverben**, Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 2010 (= *Diversitas Linguarum* 27).

Baltų kalbų tyrėjus pasiekė maloni žinia iš Vokietijos. Praėjusiais metais pasirodė solidžios apimties Ainos M. Urdzės monografija, skirta latvių kalbos veiksmažodžio fonosemantikai. Darbo objektas – garso veiksmažodžių grupė, tiksliau, vienas fonosemantiniu požiūriu išskirtas pogrupis, kurį autorė vadina vokišku terminu *Geräuschverben*. Tiek lietuvių, tiek latvių skaitytojams kol kas tai sunkiai išverčiamas terminas, – matyt, garso veiksmažodžių tyrimams iki šiol nesame skyrę deramo dėmesio. Iš tikrųjų latvių kalbotyroje minėtojo tipo veiksmažodžius atskirais aspektais tyrė tik keli autoriai.

Savo darbo tikslą autorė formuluoja taip: pateikti išsamų tiriamųjų veiksmažodžių aprašą, užpildyti empirinių studijų spragą, kad ši savita grupė rastų savo vietą latvių kalbos veiksmažodžių sistemoje. Pasirinktąją grupę autorė apibrėžia tiek semantiškai (keliamas ar kylantis gar-

sas), tiek fonetiškai (trijų tipų konsonantinė seka: po skiemens centro eina $k+st/šk$, $p+st/šk$ arba nesprogtamasis $+st/šk$, pvz.: *kunkstēt*, *krikskēt*, *ciepstēt*, *skrapškēt*, *klimstēt*, *kremškēt*). Santrumpa CLF (*charakteristische Lautfolge*) žymi tiriamosios grupės fonetinę charakteristiką. Darbui naudota žodynų ir kitų šaltinių (tiek originalių, tiek verstinių kūrinijų) medžiaga.

Fonologijos skyriuje autorė išsamiai aprašo pasirinktosios grupės šaknies struktūrą latvių kalbos fonologinės sistemos kontekste. Kai kas, recenzentės nuomone, aprašinėjama gal kiek per plačiai, tačiau knyga, matyt, skirta platesniam ratui, o ne tik tiems, kuriems latvių kalba yra gimtoji ir kurie yra studijavę jos fonologiją jau pirmame kurse. Kita vertus, toks nuoseklus priėjimas prie savo darbo medžiagos yra reikalingas, jame gausu nuorodų ir kritiško vertinimo tyrimų, kurie vienaip ar kitaip susiję su šia tema. Taigi jos pasirinktąją garso veiksmažodžių grupę būtų galima išreikšti kelių tipų šaknies formule: vieno (C), dviejų (CC) arba trijų priebalsių (CCC) inicialė, balsis/diftongas ir finalė (C). Išsamiai aprašomi visi galimi derinimo variantai,